

Дані дослідження свідчать також про значну територіальну диференціацію показників, що безсумнівно впливає на формування відповідних позицій аграрного рейтингу. Найнижчі показники в ІАРТ, окрім агровиробників, які здійснюють діяльність в територіальних межах обласних центрів, як правило притаманні гірським районам Закарпатської (Перечинський, Воловецький, Свалявський, Великоберезнівський), Івано-Франківської (Верховинський), Чернівецької (Путильський) та Львівської (Сколівський) областей. Зазначені вище райони формують групу „аутсайдерів”.

Література:

1. Балабанов Г. В. Территориальная сегментация продовольственного рынка Украины. Зернопродуктовый комплекс Украины: структура и территориальная организация. – К.: УАРР/ПАП, 1999. – 105 с.
2. Заставецька О.В. Комплексний економічний і соціальний розвиток території: теоретичні і методичні основи досліджень: Монографія. - Тернопіль, 1997.- 233 с.
3. Магас В. Аграрний рейтинг регіонів України // Економічні ЕСЕ. – 2003. – Вип.2 (13) Інвестиційний рейтинг регіонів України. – С.83-87.
4. Макаренко П.М. Моделі аграрної економіки. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 682 с.
5. Пушкарь І.М. Суспільно-географічні основи функціонування регіональних АПК в умовах трансформації суспільства // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Географія, 2005. - №2. – С. 217-220.
6. Раниця І.І. Зміни в сільськогосподарській спеціалізації регіонів України в процесі становлення агробізнесу // Географія і сучасність: Зб. наук. праць наук. пед. ун-ту ім. М. Драгоманова.- 2002.- Вип. 8.- С. 118-125.
7. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. – К.: ВД “К.-М. Академія” – Чернівці: Зелена Буковина, 1999. – 568 с.
8. Сухий П.О. До проблем сучасної географії зернового господарства світу // Науковий вісник ЧНУ Збірник наукових праць. Вип. 167: Географія. - Чернівці: ЧНУ. – 2003. – С. 165-171.
9. Сухий П.О. До питання про підходи та методику визначення аграрного рейтингу регіонів України // Економічна та соціальна географія: Наук.зб. / Ред.кол.: С.І. Ішук (відп. ред.) та ін. – К., 2005. – Вип. 56. – С. 150-158.

Summary:

Petro Sychij. FEATURES OF INTEGRAL AGRARIAN RATING OF TERRITORIES OF WESTERN UKRAINE.

System of parameters to define integral agrarian rating of the territory (IART) is offered and substantiated the parameters calculation having been conducted. Agrarian rating of administrative regions and separate natural-geographical regions are defined.

Надійшла 12.05.2008

УДК 911.3:911.6:504.3

Анатолій КОРНУС

СТРУКТУРНІ І ФУНКЦІОНАЛЬНІ ТИПИ ГЕОТРІОНІВ НА ПІВНІЧНОМУ СХОДІ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. У сучасних умовах суттєво зростає роль регіонів у соціально-економічному житті країни. Розробка і реалізація такої регіональної політики в Україні, яка б забезпечувала підвищення якості життя населення, зростання рівня соціально-економічного розвитку регіонів є неможливою без активізації економічної діяльності у них. Активізація економічної діяльності регіонів, яка спостерігається останніми роками, сприяє перенесенню управління структурною, інвестиційною, фінансовою та соціальною політикою на регіональний рівень. У цих умовах на перший план виходять питання збалансованості еколого-соціально-економічного потенціалу та оцінки екологічних, демографічних та економічних проблем адміністративних регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремим аспектам даної проблеми присвячено чимало праць. Серед них фундаментальними є дослідження М.Т. Агафонова, В.О. Анучіна, Г.О. Бачинського, І.О. Горленко, Ю.Д. Дмитревського, Ф.Д. Заставного, Р.А. Івануха, М.Г. Ігнатенка, М.Д. Матрусова, М.М. Паламарчука, О.М. Паламарчука,

М.Д. Пістуна, Г.В. Рідевського, Л.Г. Руденка, В.П. Руденка, О.І. Шаблія, М.Д. Шаригіна та інших. Разом з тим, багато питань, що стосуються індикації гостроти вираженості екологічних, демографічних та соціально-економічних проблем адміністративних районів та областей, ще недостатньо розроблені.

Формулювання мети і завдань дослідження. У сенсі активізації економічної діяльності регіонів, одним з пріоритетних є завдання порівняльного аналізу показників їх соціально-економічного розвитку та з'ясування різноманітних проблем, пов'язаних із забезпеченням стійкого (збалансованого) регіонального розвитку. Цим і визначається мета нашої роботи, що спрямована на індикацію гостроти вираженості екологічних, демографічних та економічних проблем адміністративних районів та областей Північно-Східного регіону України із застосуванням їх аналогових моделей – геотріонів.

Викладення основного матеріалу. Поняття “геотріон” вперше було введено М.Д. Матрусовим у 1993 році, ним же була запропонована система із семи можливих структурних типів геотріонів [1]. Кожен геотріон являє собою трикомпонентну систему, що синтезує у собі основні потенціали території: природно-ресурсний (ПРП), демографічний (ДП) та економічний (ЕП).

Розрахувавши кількісні співвідношення між основними компонентами геотріонів, можна розглядати останні як аналогові моделі території, які дозволяють ранжувати адміністративні райони за проблемами соціально-економічного і екологічного розвитку, а значить, дають можливість виявити основні райони пріоритетного розвитку – полюси зростання і найбільш проблемні регіони. Подальші дослідження [2] дозволили встановити, що кількість структурних типів геотріонів слід збільшити до 13. Нашими дослідженнями встановлено необхідність збільшення кількості структурних типів геотріонів до 14 (рис. 1).

Залежно від пануючого виду ресурсів (виробничих, природних, трудових) можливим моделям геотріонів можна дати наступні назви: 1) природні із значним економічним потенціалом; 2) природно-економічні; 3) природні із значним демографічно-економічним потенціалом; 4) комплексні (збалансовані); 5) природні із значним демографічним потенціалом; 6) природно-демографічні; 7) природно-демографічні із значним економічним потенціалом; 8) економічні із значним природно-демографічним потенціалом; 9) економічні із значним природно-ресурсним потенціалом; 10) економічні із значним демографічним потенціалом; 11) економіко-демографічні; 12) демографічні із значним природно-економічним потенціалом; 13) демографічні із значним економічним потенціалом; 14) демографічні із значним природно-ресурсним потенціалом.

Розгляд адміністративних районів Північно-Східного регіону України (70 районів Сумської, Харківської і Полтавської адміністративних областей) як геотріонів дозволяє дати їх типологію за структурою ресурсного потенціалу і проблемам розвитку. В межах названого регіону виявлено 12 типів геотріонів з 14 можливих. Відсутні тільки геотріони II і VI типу (природно-економічні та природно-демографічні). Проте, з 12 наявних типів геотріонів 9 мають відносно обмежене розповсюдження.

Основу територіального каркасу Північно-Східного регіону України складають геотріони V і III типів, тобто природні із значним ДП і природні із значним ДП і ЕП. П'ятий тип геотріонів (природні із значним ДП), – наймасовіший серед районів Північно-Східного регіону України, має суцільне розповсюдження – до цього типу віднесені 39 адміністративних районів, що складає 57% загальної кількості досліджуваних районів (рис. 2). Це типові аграрні або аграрно-індустріальні райони (сільська периферія), в яких відсутні середні та крупні міста. До природно-демографічних регіонів відносяться і Полтавська та Сумська області в цілому. Проблеми соціально-економічного розвитку подібних територій пояснюються, перш за все, критичним станом аграрного сектора економіки, включаючи підприємства агропромислового комплексу.

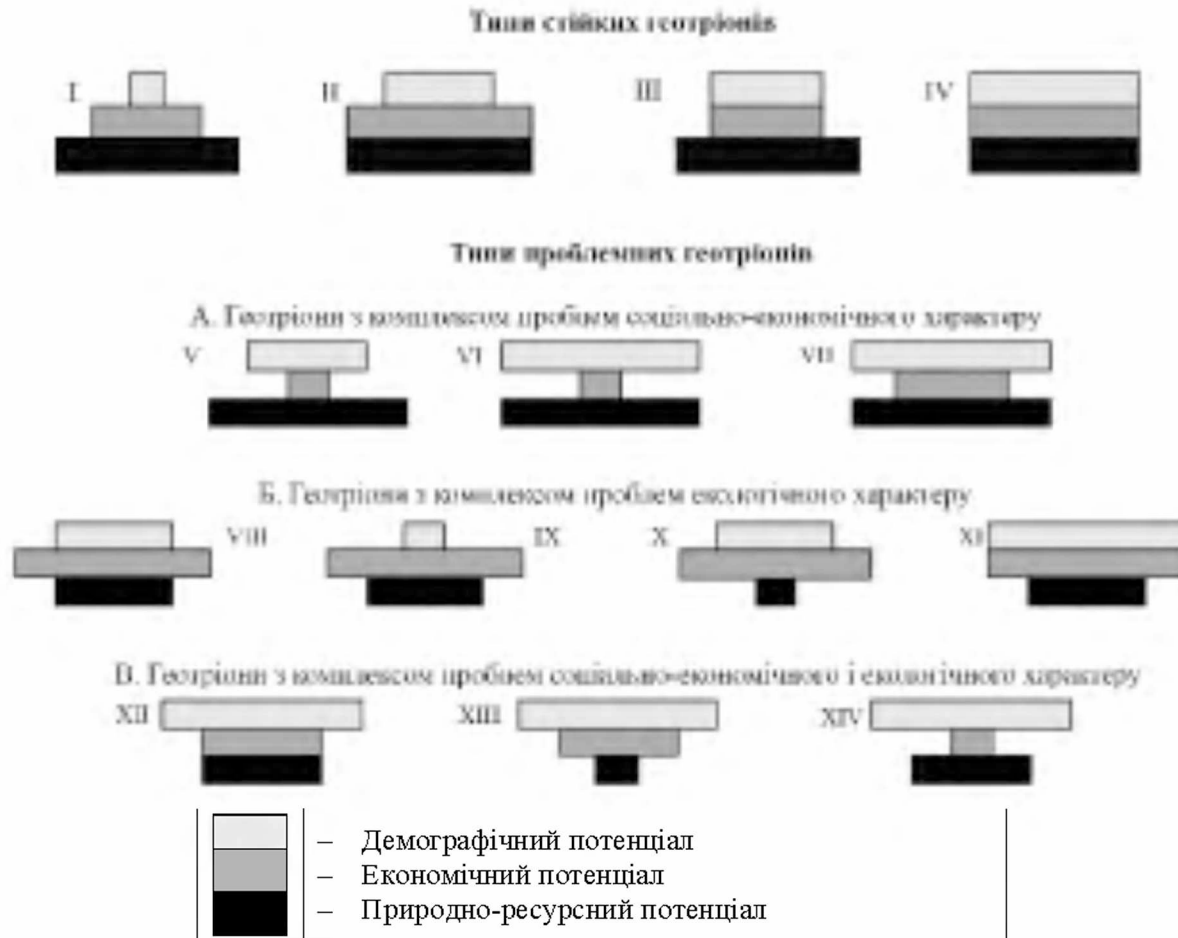

Рис. 1. Структурні та функціональні моделі трикомпонентних географічних систем – геотріонів (опис основних типів геотріонів у тексті) [2, зі змінами].

Геотріони III типу (природні із значним демографо-економічним потенціалом) формують основні вузли територіальної структури сільського господарства і розселення досліджуваної території. Для них характерне, в основному, осередкове розташування. Районів цього типу всього 8. В цілому – це досить середньорозвинуті райони, що мають значний і незатребуваний повною мірою *ПРП*. До подібних районів віднесені: Гадяцький, Глобинський, Гребінківський, Оржицький, Хорольський (всі у Полтавській області), Тростянецький та Липоводолинський (Сумська область) і Кегичівський район Харківської області.

Районів-лідерів, що відносяться до X-XIII типів, – лише 12, але кожен з них – справжній полюс економічного життя для навколишньої периферії. До X типу відносяться Полтавський, Кременчуцький (Полтавська область) і Сумський райони, що мають значний *ЕП* і *ДП*. Економіко-демографічним геотріоном (XI тип) є Конотопський район Сумської області. Це відносно економічно розвинений район, що лише дещо відстає від районів-лідерів, які відносяться до X типу геотріонів. До економіко-демографічних геотріонів відноситься також Харківська область в цілому (без м. Харкова).

До демографічних геотріонів із значним природно-економічним потенціалом (XII тип) віднесено Дергачівський район Харківської області. Ширше представлені геотріони демографічного типу із значним *ЕП* (XIII тип), більшість з яких розташована у Харківській області. До них відносяться: Куп'янський, Лозівський, Харківський (без м. Харкова) і

Чугуївський райони, а також Лубенський район Полтавської області та Шосткинський район Сумської області. Адміністративні райони цього типу мають значний *ЕП*, накопичений раніше, за роки “радянських п’ятирічок” і навіть у дореволюційний час. Проте подібні регіони не змогли повною мірою використати наявні можливості через різні обставини (тривала стагнація економічного розвитку впродовж декількох десятиліть, зношені основні фонди, застарілі технології, відсутність сучасної виробничої та соціальної інфраструктури і т.п.). У даний час регіони цього типу відстають в економічному зростанні, продовжуючи втрачати свої позиції.

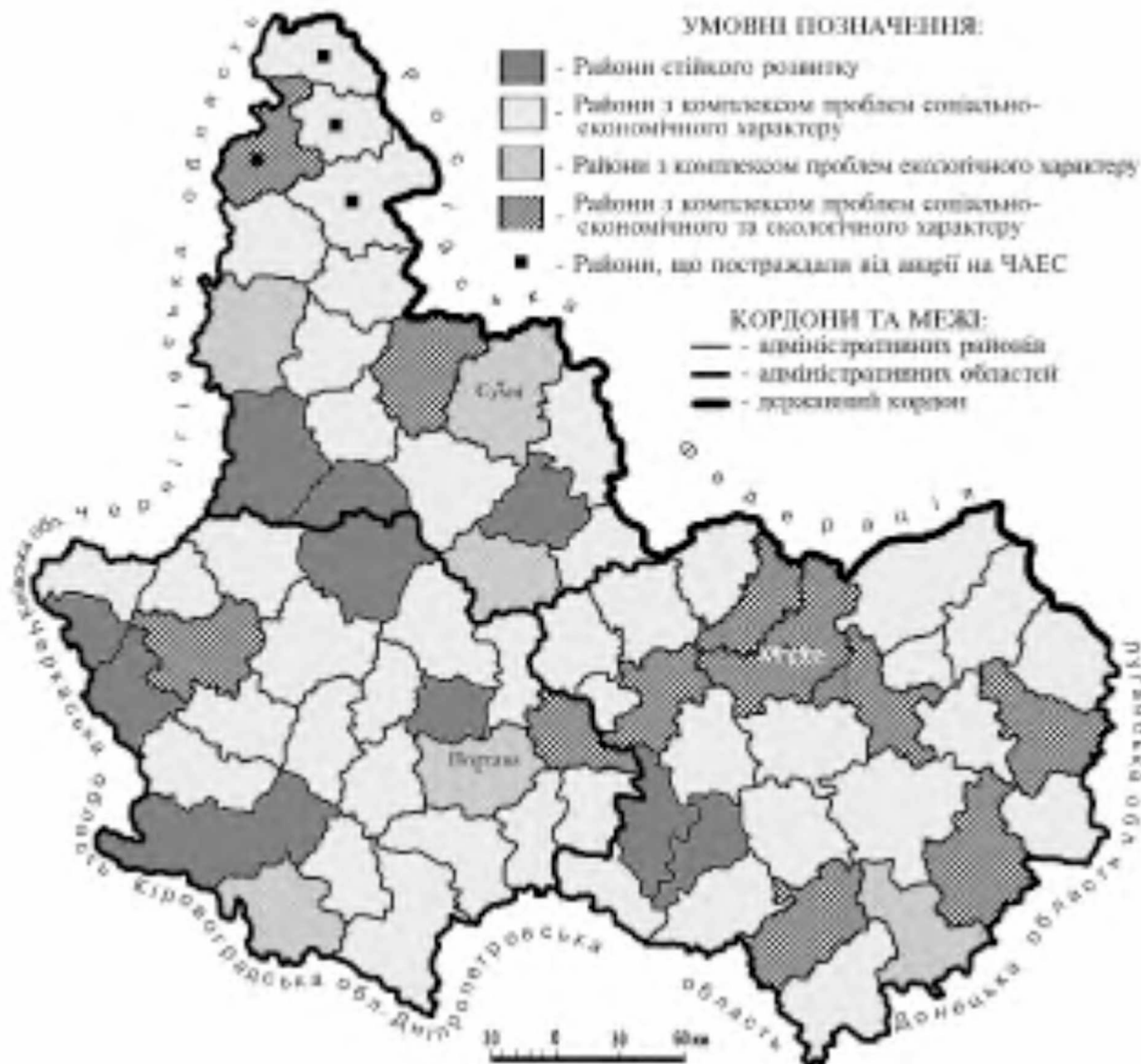

Рис. 2. Групування адміністративних районів Північно-Східного регіону України за проблемами розвитку

Інші 11 адміністративних районів Північно-Східного регіону України відносяться до геотріонів різних типів і займають проміжне положення між групами геотріонів, що описані вище (рис. 1). До природних геотріонів із значним *ЕП* (I тип) можна віднести по одному району в кожній області: Диканський (Полтавська область), Красноградський (Харківська) і Роменський (Сумська область). Райони цього типу достатньо добре змогли адаптуватися до ринкових умов і поступово нарішують свої економічні можливості. Природно-економічні

геотріони (II тип), у структурі сукупного ресурсного потенціалу яких ПРП і ЕП відрізняються один від одного не більше ніж на 1%, в межах даної території не представлені. Комплексним геотріоном (IV тип) за структурою свого сукупного потенціалу є Карлівський район. Природно-ресурсний, демографічний і економічний потенціали відрізняються один від одного у цьому районі не більше ніж на 0,5%.

До геотріонів XIV типу (демографічних із значним ПРП) віднесені Чутівський (Полтавська область) і Білопільський (Сумська область) райони, а також Валківський район Харківської області. Природно-демографічні із значним економічним потенціалом (VI тип) геотріони представлені Миргородським, Пирятинським (Полтавська область) та Ізюмським районом Харківської області. Економічні геотріони із значним природно-демографічним потенціалом (VIII тип) також представлені одним районом – Охтирським (Сумська область). До геотріонів IX типу (економічні із значним ПРП) віднесений Барвінківський район Харківської області. Все це такі, що достатньо успішно розвиваються, але переважно сировинні райони, що мають значний і також не повною мірою затребуваний ПРП.

Висновки. Проблемними регіонами є всі райони, що їх можна описати у вигляді геотріонів V-XIV типів. Таким чином, ті чи інші проблеми соціально-економічного або екологічного розвитку мають (рис. 2) 58 (82,8%) адміністративних районів Північно-Східного регіону України, крім Диканського, Гадяцького, Глобинського, Гребінківського, Оржицького, Хорольського і Карлівського районів (всі у Полтавській області), Красноградського і Кегичівського районів Харківської області та Роменського, Тростянецького і Липоводолинського районів Сумської області.

Як екологічно проблемні регіони слід розглядати і адміністративні райони Сумської області, що найбільш потерпіли від аварії на Чорнобильській АЕС у 1986 р.: Шосткинський, Ямпільський, Середино-Будський і Кролевецький.

Самі ж адміністративні області, що входять до складу Північно-Східного регіону України, належать до геотріонів з комплексом проблем соціально-економічного характеру (Полтавська та Сумська області) і комплексом проблем екологічного характеру (Харківська область).

Література:

1. Матрусов Н.Д. Системы «население-хозяйство-территория» как основная категория регионального планирования и прогнозирования // Вестн. Моск. ун-та. Сер.5.: Геогр. – 1993. – №1. – С. 30-35.
2. Ридевский Г.В. Социально-экономическое развитие и экология приграничных регионов России и Белоруссии // Псковский регионологический журнал. – 2005. – №1. – С. 20-38.

Summary:

Kornus A. STRUCTURAL AND FUNCTIONAL TYPES OF GEOTRIPLEX ON NORTH-EAST OF UKRAINE

In the article on the basis of in detail analysed naturally-resource, demographic and economic potentials of regions of the North-eastern region of Ukraine at the level of administrative districts the groupment of administrative districts and regions is executed after the structure of the combined resource potential and basic problems of steady development of their territories. The groupment is carried out with the use of analog models – by geotriplex. Structural and functional types of geotriplex are selected.

Надійшла 05.02.2008